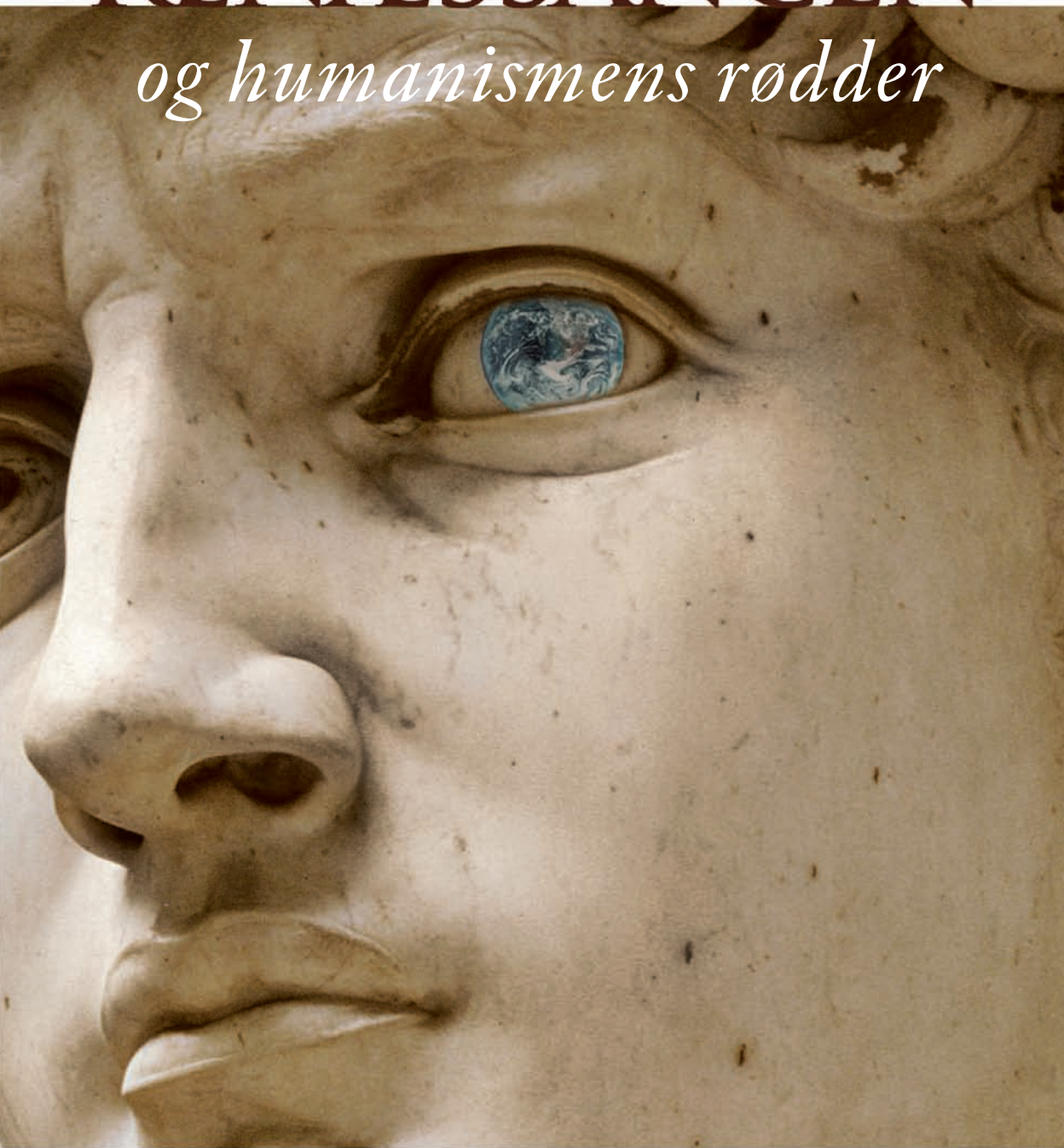

RUNE ENGELBRETH LARSEN

RENÆSSANCEN

og humanismens rødder

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Af samme forfatter:

Forsvar for verden, 1994

Det nye højre i Danmark, 2001

Terrormyten og det amerikanske imperium, 2003

Matrix og ulydighedens evangelium, 2004

Louise Frevert-sagen, 2005

Karikaturkrisen, 2006

(sammen med Tøger Seidenfaden)

RENÆSSANCEN OG
HUMANISMENS
RØDDER

Rune Engelbreth Larsen

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Renæssancen og humanismens rødder

© Rune Engelbreth Larsen og Aarhus Universitetsforlag 2006

Omslag: Jørgen Sparre med illustration af Michelangelo: *David (Il Gigante)*

ISBN 87 7934 938 2

Aarhus Universitetsforlag

Langelandsgade 177

8200 Århus N

Fax: 89 42 53 80

www.unipress.dk

Til Uta, min elskede hustru

Firenze, som Maanen dig maler i Nat,
blev aldrig en Farve paa Lærred sat,

de lysende Mure, de dunkle Tage,
det er, som holdt Verden sin Aande tilbage,

som var du steget i denne Stund
– en Æventyrstad – af Dalens Bund.

Viggo Stuckenberg

FORORD

Renæssancen og humanismens rødder forsøger at give et signalement af den kalejdoskopiske af idéhistoriske hovedtræk, der kommer til udtryk i de dramatiske og uhyre kreative epoker, vi karakteriserer med begrebet »renæssance«, hvoraf den mest signifikante er den italienske renæssance. Denne tidsalder udgør både en fortryllende og forfærdende brydningstid, som på godt og ondt tegner en farverig og fascinerende del af Europas kulturarv.

I renæssancen mødes, brydes, konfronteres, forliges og forenes traditionelle modsætningspar, såsom hedenskab og kristendom, oldtid og middelalder, alkymi og videnskab, magi og empiri, relativisme og objektivisme, kættere og kirke, menneske og Gud – for blot at nævne de mest oplagte. Fra denne kulturelle smeltedigel udspringer imidlertid kun få færdige løsninger og endnu færre entydige svar, men utallige spørgsmål rejses med et forbløffende videbegær og et åndeligt vovemod, der manifesterer sig i en ny individualisme og en betragtelig kulturel pluralisme.

Filosofi, litteratur, poesi, arkitektur og kunst danner ramme om kulturelle nybrud, som ikke mindst billedkunstens betydningsbærende æstetik bidrager til, hvorfor bogen også er tilføjet en billedside. Skønt de sparsomme reproduktioner naturligvis slet ikke yder originalerne retfærdighed, kan de forhåbentlig medvirke til at give et fingerpeg om afgørende aspekter af renæssancen, som teksten i sig selv ikke formår. Der er her tale om en kunsthistorisk revolution, som følger sig til de idéhistoriske karakteristika blandt epokens strømninger, f.eks. gennem menneskeskildringens individualitet, mytologiens tematisering samt nøgenhedens og perspektivets gennembrud.

Skal renæssancens mangefacetterede kulturarv karakteriseres af ét begreb, må det være af »humanismen«. Afsættet for bogen er derfor nogle indledende betragtninger over humanismens diffuse status i vor egen tid, der atter samles op i efterskriftet, hvor udvalgte tænkeres betragtninger over humanismen i det 19. og 20. århundrede eksemplificeres i et forsøg på at konkretisere og muligvis reaktualisere denne del af renæssancearven.

Kort fortalt ser dispositionen således ud:

Indledningen præsenterer humanismens devaluering i moderne tid og redegør dernæst for nogle af de principielle vanskeligheder, der er forbundet med at bestemme og tidsfæste begreberne »humanisme« og »renæssance«.

Kapitel 1 betragter visse af forløberne og forudsætningerne for renæssancen (eller *renæssancerne*) i middelalderen.

Kapitel 2-4 omhandler de væsentligste, idéhistoriske aspekter, som de kommer til udtryk i litteratur, kunst og filosofi, fortrinsvis belyst ud fra den italienske renaissance, men under inddragelse af eksempler fra andre, sideløbende eller senere europæiske renaissanceer.

Kapitel 5 kigger nærmere på reformationen og renaissanceen i Danmark, tager afsked med epoken og forsøger at sammenfatte nogle af de væsentlige træk, der karakteriserer renaissancehumanismen.

Efterskriftet reflekterer som nævnt over humanismens forhold til renaissancearven de seneste par århundreder.

Bogen er forholdsvis omfangsrig, og alligevel er der selvfølgelig en lang række uundgåelige begrænsninger i forhold til et emne, der er så udtømmeligt, som tilfældet er her. Det er vel overflødigt at indskrænke mig så meget, at der naturligvis er aspekter, som glimrer ved deres fravær, ligesom det også er på sin plads fra begyndelsen at indrømme, at de områder, bogen fordyber sig i, naturligvis beror på et *skøn* over, hvad der er mest relevant – hvilket heller ikke undgår et (uvidenskabeligt) sammenfald med det, der i mine egne øjne er mest interessant.

Bogen henvender sig i udgangspunktet til alle med kulturhistorisk og filosofisk interesse. Der er naturligvis temaer, som er mere komplekse end andre, men jeg har tilstræbt, at bogen som hovedregel skal kunne være forholdsvis ligetil at læse af en nysgerrig og interesseret læser uden større faglige forkundskaber såvel som af den, der i forvejen beskæftiger sig fagligt med renaissanceen.

Øvrige bemærkninger

En note om noter: Noteapparatet består alene af kildehenvisninger, der findes nederst på siderne. Bibelreferencer findes til gengæld direkte i teksten i form af almindelige forkortelser, f.eks. 1.Mos. og Ap.G. (henholdsvis Første Mosebog og Apostlenes Gerninger).

Oversættelser: Citater fra fremmedsproget litteratur er så vidt muligt gengivet fra eksisterende danske udgaver, og hvor det ikke har været muligt, er de oversat af undertegnede, som regel, men ikke altid fra primærkilder. For bibelcitaters vedkommende har jeg foretrukket den autoriserede oversættelse fra 1931/48 og Det Kongelige Biblioteks anoterede prøveoversættelse, *Ny bibeloversættelse – på videnskabeligt grundlag* fra 2001. Shakespeare-citater stammer primært fra oversættelser af Johannes Sløk, i visse tilfælde dog af Edvard Lembecke (med senere bearbejdnings).

Bogens hjemmeside: www.humanisme.dk/renaissance

Tak

Jeg kunne udtrykke min taknemmelighed over for mange, med hvem jeg har haft inspirerende drøftelser af relevans for nærværende bog, men skal begrænse mig til i særlig grad at takke cand.mag. i idéhistorie og ph.d. i historie, Ane Bysted; cand.mag., mag.art. i religionshistorie og semitiske sprog, Jens-André P. Herbener; seniorredaktør, ph.d. og cand.phil. i latin, Peter Zeeberg, der hver især har gennemlæst og kommenteret specifikke afsnit eller kapitler. Sidst, men ikke mindst en særlig tak til mag.art. i middelalderfilologi og ph.d. i videnskabsstudier, Aksel Haaning, der har læst det meste af manuskriptet og været behjælpelig med værdifulde kommentarer.

Det turde være overflødt at nævne, at ingen af de pågældende naturligvis hæfter for bogens fejl og mangler.

Først som sidst skylder jeg dog min hustru alt, også denne bog, som hun har en endnu større andel i end noget andet, jeg har skrevet.

Rune Engelbreth Larsen

Januar 2006

INDHOLD

FORORD 7

INDLEDNING: HVAD ER HUMANISME? 13

- humanismens nivellering • humanismen og den kulturhistoriske afgrænsning • den »lyse« renæssance og den »mørke« middelalder • »idé« kontra »virkelighed« •

KAPITEL 1: MIDDELALDERENS RENÆSSANCER 31

- renæssancens hvem, hvad, hvor, hvornår – og hvor mange • islamisk konfrontation • islamisk inspiration • verdensforsagelse kontra naturdyrkelse • den naturfilosofiske renæssance • poetisk erotik og polemisk kirkekritik • gralen, kosmopolitismen og tolerancen • kvindemagt og kvindeforagt • inkquisition, katarer og kættere • exit »middelalder« •

KAPITEL 2: RENÆSSANCERNES RENÆSSANCE 83

- Beatrice, Laura, Fiametta og Amor • jagten på antikkens kulturarv • Hermes Trismegistos og radikaliseringen af magien • krigen mellem Venus og Dyden • Savonarola kontra Lorenzo • renæssancen mellem naturfilosofi og naturvidenskab • Afrika, Asien og Amerika • mennesker og slaver •

KAPITEL 3: INDIVIDUALISME OG RELATIVISME 149

- Modsætningernes sammenfald og Gud nr. 2 • Pico della Mirandola og Gud nr. 1 • Det guddommeliggjorte menneske • Giordano Bruno og den hermetiske reform • utopi og dystopi • dårskabens visdom og visdommens dårskab • Thelema, anarkismens kloster • kurtisaner, kvinder – og koner • selvoptagethed og selvforståelse, forskellighed og fællesskab • menneskets verden •

KAPITEL 4: PERSPEKTIV OG PERSONLIGHED 229

- gudernes asyl • Vitruvius' menneske • perspektiv, dybde og subjektivitet • Guds nøgne menneskekraft • Kristus og Pan • hedensk kristendom • titanernes kamp •

KAPITEL 5: RENÆSSANCE OG REFORMATION 277

- Martin Luthers reformation og renæssancens svækkelse • Philipp Melanchthon og muserne på Valby Bakke • Tycho Brahe og Urania på Hven • giganternes fald • renæssancehumanisme •

EFTERSKRIFT: HUMANISME EFTER DET 20. ÅRHUNDREDE 331

- Humanismens reaktualisering • Stirners individual-anarkisme og Sartres eksistentialisme • renæssancehumanisme, religion og religiøsitet • humanisme i det tredje årtusind •

CITERET OG KOMMENTERET LITTERATUR 345

BILLEDFORTEGNELSE 353

REGISTER 355

INDLEDNING

– Hvad er humanisme?

Humanismens nivellering

Spørger man, hvad en »humanist« er, kan man få som svar, at det er en specifik faglig betegnelse for en, der læser – eller har læst – humaniora på universitetet. Man kan imidlertid også få at vide, at det er en person med et særligt, »humanistisk« verdens- eller menneskesyn – en, der med andre ord bekender sig til *humanismen*.

Hvor det første svar i sig selv er ganske præcist, viser det sig til gengæld, at hvis man forsøger at konkretisere det andet svar, begynder definitionsvanskelighederne hurtigt at tårne sig op.

Hvad *er* humanisme?

Ifølge en udbredt ordbog er humanisme betegnelsen for en opfattelse, der »sætter menneskets udvikling og velfærd i centrum«, og som indebærer »respekt for det enkelte menneskes værdi«.

Dermed er imidlertid ikke sagt særlig meget. Kun få ville mene, at de ikke »respekterer« menneskets værdi som sådan, og at de ikke betragter menneskets generelle velbefindende som et efterstræbelsesværdigt omdrejningspunkt.

Den lethed, med hvilken man kan finde tilslutning til udsagn, der således udtrykker en grundlæggende respekt for eller kærlighed til medmennesket, forklarer måske også, hvorfor mennesker af vidt forskellig politisk, religiøs og filosofisk observans ofte finder det væsentligt at fremhæve, at deres foretrukne ideologi eller religion repræsenterer »humanistiske værdier«. For hvem vil ikke helst være på dét hold, der udtrykker »respekt« og »medmenneskelighed«?

Men humanismen bliver derved også mere eller mindre indholdstom, for det, som alle i store træk kan tilslutte sig, ophæver jo i realiteten sig selv som en særegen anskuelse og reduceres i bedste fald til et vedhæng til andre anskuelser.

F.eks. synes kristendommen at være identisk med humanismen, hvis vi betragter næstekærlighedsbudskabet i Det Nye Testamente. I bjergprædikenen indskærper Jesus, at du ikke udmærker dig på nogen særlig måde ved at elske den eller dem, der i forvejen elsker dig, men at den egentlige næstekærlighed derimod først kommer til udtryk i den mere vidtgående opfordring: »Elsk dine fjender.«

Det kan måske ses som et eksemplarisk udtryk for den »respekt for det enkelte menneskes værdi«, sådan som humanismen forklares i ordbogsdefinitionen?

Problemet bliver så bare, at ikke alene er humanismen reduceret til et adjektiv, der kan appliceres kristendommen i kraft af næstekærlighedsbudskabet, men at vi ud fra et beslægtet ræsonnement dermed også kan karakterisere buddhisme og islam som humanistiske religioner. I lighed med bjergprædikenen hedder det f.eks. i Koranen: »Gendriv det onde med det bedste, og se, den, der var din fjende, vil blive en varmhjertet ven.« Og det buddhistiske helligskrift, Dhammapada bedyrer: »Thi aldrig bringes her i verden had til ophør ved had; ved mildhed svinder had; det er en evig lov.«

I andre religioners kildeskrifter vil det heller ikke være vanskeligt at finde udsagn, der understreger kærlighed eller imødekommenhed over for næsten, selv om det trods alt ikke altid strækker sig til også ligefrem at gælde fjenden som i Koranen og det Nye Testamente.

Der er imidlertid også andre bevæggrunde til f.eks. at klassificere kristendommen som humanistisk.

Den schweiziske dominikaner og pavelige hysteolog, kardinal Georges Cottier mener, at »humanismen når sit højdepunkt i kristendommen«, idet han henviser til eksempler på centraliseringen af mennesket i antikkens filosofi og hævder, at dette bliver en »integreret« del af kristen filosofi med kirkefaderen Augustin. »Antikken havde ganske vist allerede tildelt mennesket betydning, men først med kristendommen får ethvert menneske værdi i sig selv, og samtidig en værdi, som overstiger denne verden«.¹

Vi kan tilsyneladende også finde humanismen udtrykt af en af de mest prominente, protestantiske tænkere. Ifølge idéhistorikeren Johannes Sløk kan Søren Kierkegaard således karakteriseres som humanist, ja, endog som »humanismens tænker« på grund af det anti-spekulative, individualistiske fundament for Kierkegaards tænkning.

Når vi bevæger os længere end til spørgsmålet om næstekærlighed og individualitet, bliver det i det mindste hurtigt mindre entydigt, hvorvidt det fortsat giver mening at identificere kristne tænkere (endsige protestantisme og katolicisme) med humanisme.

Der hersker med andre ord en vis forvirring: Hvis vi identificerer kristendom og humanisme i kraft af næstekærlighedsbudskabet, overlapper vi ikke blot lignende udtryk inden for islam og buddhisme, men siger måske lige så lidt specifikt om humanismen som ordbogsdefinitionen. Hvis vi i stedet identificerer kristendom og humanisme i kraft af den særstilling af mennesket, som Sløk finder hos Kierkegaard, og som Cottier mener at finde hos Augustin, bliver denne særstilling determineret af en specifik religiøsitet – og dermed bliver det snart klart, at begrebsforvirringen rækker endnu længere end som så.

1 Jf. KIPA, der Katholischen Internationalen Presseagentur: »Die Quellen des Humanismus«, www.kath.ch, 12.2.2004.

En række erklærede humanistiske organisationer verden over gør nemlig gældende, at humanisme står i kontrast til al religion. Disse organisationer er med andre ord i udgangspunktet ateistiske – eller i det mindste anskuer de »religiositet« i så snæver forstand, at mange tilhængere af en større tros lære næppe kan genkende det eventuelle religiøse islæt.

Et eksempel herpå er American Humanist Association, den ældste humanistiske organisation i USA. Organisationen definerer sin humanisme som »en progressiv livsanskuelse«, der er helt »uden noget overnaturligt«, og tilslutter sig dokumentet *A Humanist Manifesto* fra 1933.² Her tales godt nok om at »etablere« en nutidig »religion«, men det er i en betydning, som ikke har meget med almene eller historiske opfattelser af religionsbegrebet at gøre – bl.a. skal en sådan (humanistisk) religion underordnes videnskabelige kriterier. Der er således tale om en »religiøs humanisme«, ifølge hvilken universet ikke er skabt, men selvberørende, og for hvilken der ikke gives »overnaturlige eller kosmiske garantier for menneskelige værdier«.

I 1973 udfærdiges *A Humanist Manifesto II*, der denne gang undlader al tale om »religiøs humanisme« og understreger, at troen på »Gud, som forestilles at leve og bekymre sig om mennesker, at høre og forstå deres bønner og være i stand til at reagere på dem, er en ubevist og anakronistisk tro«.³ I overensstemmelse hermed fastslås det: »Ingen guddom vil frelse os; vi må frelse os selv.«

Religion og religiøse overbevisninger, der er dedikeret til »de højeste etiske idealer« respekteres, men erklæringen tager klart afstand fra »traditionelle og dogmatiske, autoritære religioner«, og det fremgår atter, at religion skal underordnes videnskab.

I sit hjemland er den norske organisation Human-Etisk Forbund en velkonsolideret bevægelse, der kategorisk afviser, at humanismen – eller »human-etikken« – overhovedet kan være en religion: »Fordi human-etikken ikke regner med, at der findes nogen gud, er det ikke en religion.«⁴ Tilsvarende hedder det i dokumentet *Humanistisches Selbstverständnis* (Humanistisk selvforståelse) fra den tyske organisation Humanistischer Verband Deutschlands, at kernen i en praktisk humanisme består i at føre et ansvarligt liv i selvbestemmelse, »uden derved at underkaste sig religiøse trosforestillinger«.⁵

Samme grundindstilling finder vi i en dansk antologi redigeret af Humanistisk Forbund: *En moderne humanisme* (1965). F.eks. hævder Niels Egmont Christensen her, at »filosofien er og bør være en videnskab«, og at man

2 www.americanhumanist.org/about/manifesto1.html

3 www.americanhumanist.org/about/manifesto2.html

4 www.human.no

5 www.humanismus.de

som humanist derfor er »forpligtet til at dyrke den filosofi der opfylder eller stræber efter at opfylde de almindelige krav, man kan stille til videnskabelige påstande«. ⁶

Går vi et halvt århundrede yderligere tilbage i tid, finder vi Johannes V. Jensen, der bevæger sig i en helt anden retning. Af alle steder finder han humanismen udtrykt i friluftsbewægelsen (på engelsk: *outing*), der oplever en opblomstring omkring århundredskiftet mellem det 19. og det 20. århundrede. I sin belysning af »nordisk bondekultur« i *Den ny Verden* (1905) skriver han således: »Ved Humanisme maa man forstaa Tilegnelsen af Livet for alle, Udviklingsfrihed, Mennesket vendt udad, i fuld Funktion. Derfor er der Humanisme i Friluftsbewægelsen mere end i nogen anden Retning for Tiden.« ⁷

I en række humanistiske organisationer er der altså på den ene side en ateistisk eller agnostisk rød tråd, som på den anden side står i åbenlys modsætning til de religiøse eksempler på en humanistisk opfattelse, vi tidligere har eksemplificeret, og dertil kommer, at også den mere sportsligt betingede og naturnydede friluftsbewægelse klassificeres som humanisme af en af de mest anerkendte danske forfattere i det 20. århundrede.

Forvirringen bliver ikke mindre og klarheden ikke større, hvis vi ser på opfattelsen af humanismen inden for politik og filosofi i mere specifik forstand. Den franske filosof og eksistentia­list Jean-Paul Sartre finder, at »eksistentia­lisme er en humanisme«, hvorimod eksistentia­lismen eksplicit afvises som humanisme af Egmont Christensen i ovenfor nævnte antologi fra Humanistisk Forbund (ud fra den præmis, at den ikke lever op til videnskabelige kriterier og derfor åbenbart hverken kan kvalificeres som videnskab eller filosofi).

Og divergenserne rækker videre endnu: I den almindelige politiske debat kan man finde Karl Marx såvel som Adam Smith karakteriseret som humanister. Det er således ikke noget særsyn, at standpunkter, der kalder sig humanistiske, af andre kaldes antihumanistiske, eller at f.eks. både socialister og liberalister såvel som muslimer og kristne erklærer sig som humanister.

Der er muligvis intet odiøst i, at humanismen kan betegne en respekt for det enkelte menneske, som er identisk med eller overlapper den næstekærlighed, vi kender fra mange religioner, såvel som en almenmenneskelig respekt, som de fleste vedkender sig også uden for religionerne. Men hvis humanismen skal give mening som et begreb, der betegner et *selvstændigt* idéindhold, smuldrer betydningen som antydning let til ingenting i denne begrebsforvirring, hvis både kristendom, eksistentia­lisme, ateisme, liberalisme og marxisme i en eller anden diffus forstand er udtryk for humanisme.

6 Niels Egmont Christensen: »Filosofiske problemer« i Andersen (red.): *En moderne humanisme*, s. 61.

7 Johs. V. Jensen: *Den ny Verden*, s. 234.

Begrebet »pladderhumanisme«, der er en lejlighedsvist tilbagevendende etikette i den offentlige debat, vidner også herom. Historisk opstår det tilsyneladende i mellemkrigstiden, hvor konservative røster agiterer for en genindførelse af dødsstraffen i Danmark og betegner modstanderne med skældsordet »pladderhumanister«, der beskyldes for at være »udvandet tolerante«. ⁸

Det benyttes i dag på to måder, hvoraf ingen dog siger noget særlig konkret om den humanisme, der impliceres: Dels som sarkastisk karakteristik, hvor det i reglen stadig væk er synonymt med »blødsødenhed« og altså snarere kritik af en *type* synspunkter, som man er tilbøjelig til at hævde som (overdrevent) humanistiske, end en principiel kritik af humanismen som begreb. Dels som polemisk udtryk for synspunkter, der hævdes at være i modstrid med eller forfladige humanismen, og som man af samme grund ønsker at distancere sig selv og sin egen, »ægte humanisme« fra.

Skældsord er i sagens natur fortegnede, og det er selvsagt heller ikke tilstrækkeligt at holde sig ordbogsdefinitioners formuleringer for øje, når brugen af begreber skal karakteriseres – dertil er de som regel malet med alt for brede penselstrøg. Men i dette tilfælde afspejler de faktisk en påfaldende dækningsgrad, netop fordi »humanisme« anvendes så upræcist, som tilfældet er i en samfundsdebat, hvor mere eller mindre alle er »humanister«.

Der findes dog også i Vesten positioner, der udtrykker en principiel afvisning af eller direkte modstand mod humanismen.

Den tyske filosof Martin Heidegger skriver efter Anden Verdenskrig *Et brev om 'humanismen'*, hvor begrebet anskues som et misvisende, filosofisk fundament, fordi udgangspunktet er mennesket i stedet for væren, hvilket i Heideggers begrebsforståelse forbliver en uacceptabel metafysik.

Ikke uden sammenhæng hermed udspiller sig i midten og slutningen af 1980'erne i Frankrig et intellektuelt opgør med arven fra 1968, *la pensée 68* – en arv, der i mindre grad end f.eks. i Danmark forbindes snævert med marxismen. I dette opgør bliver den franske 1968-tænkning set som et bredt betydningskompleks, hvis fællesnævner er »en filosofisk anti-humanisme«, der detroniserer subjektet som suveræn og autonom værdi, og som siger farvel til »Mennesket med stort M« – en antihumanisme, der f.eks. med Michel Foucault (1926-1984) også beskylder humanismen for at have »retfærdiggjort« stalinisme såvel som kristelige-demokratiske partiers hegemoni.⁹

I centrum af reaktionen mod 1968-tænkningen finder vi overraskende nok et opgør med Heidegger, der ikke just forbindes med studenter- og ungdomsoprør herhjemme, men som netop i *Et brev om 'humanismen'* så at sige dekonstruerer subjektet og på dét punkt bliver sammenlignelig med vidt for-

8 Jf. H.C. Branner: *Humanismens krise*, s. 8.

9 Jf. Kristensen: »Spøger ånden fra 68 stadig?« (*Slagmark* nr. 12).

skellige positioner inden for et bredere nietzscheansk, freudiansk og marxistisk spektrum.

Jens Erik Kristensen påpeger, at »antihumanismen« i *la pensée 68* er forenet i en modvilje mod filosofisk humanisme, der synes at have spillet fallit under indtrykket af Anden Verdenskrigs gru: »Der er ikke tale om et filosofisk plaidoyer for inhumaniteten, men snarere om en række begrundede mistanker mod humanismen selv, da de højtbesungne moderne humanistiske fortællinger om menneskeheden universelle formål, fremskridt og lykke tilsyneladende hverken var nogen garanti mod barbariet eller helt uden skyld i inhumane tildragelser og tendenser i den moderne vestlige verden eller i forbindelse med denne kulturs globalisering. Mistanker, der blev til mistro med indsigten i de humanistiske frigørelses-fortællingers historiske fallit og fiasko, hvad angik selve deres mål: universelt at realisere humaniteten i og for menneskene.«¹⁰

Et andet eksempel på eksplicit anti-humanisme finder vi i den kristne bevægelse omkring det danske tidsskrift *Tidehverv*, hvis fremmeste fortalere er Søren Krarup. Her vil man finde den opfattelse, at kristendommen står i et modsætningsforhold til humanismen, idet det hævdes, at humanismen »guddommeliggør« mennesket, bl.a. ved at eliminere eller relativere Guds autoritet for i stedet at dyrke menneskerettigheder som »vor tids afgudsdyrkelse«. Eller som det udtrykkes af Krarup: »Menneskerettighederne er virkelig vor tids fordærvmagt, djævelen i skikkelse af en humanitær lysengel, forfalskningen og sammenblandingen af Gud og menneske, himmel og jord.«¹¹

Men ovenstående filosofiske og teologiske opgør med humanismen er trods alt blandt de undtagelser, der bekræfter reglen om en almen (men ukonkretiseret) konsensus, hvor kun få beslutningstagere og iagttagere i sidste halvdel af det 20. århundrede direkte undsiger humanismen. Dette forhold synes imidlertid blot at cementere indtrykket af, at der her er tale om en anskuelse, som ikke kan stå på egne ben, men er reduceret til adjektivet »humanistisk«, som stort set hvem som helst kan påberåbe sig, fordi det i lighed med »humanitært« almindeligvis bare betyder »godt«.

Af samme grund har begrebsforvirringen (eller begrebsdevalueringen) betydet, at humanismen for længst er ophørt med at være en reel, betydningskabende faktor i det politiske liv og den offentlige debat.

Måske hænger det sammen med, at fænomenet rent faktisk er så integreret i det vestlige samfundsgrundlag, at vi slet ikke skænker det videre overvejelse? At langt de fleste vitterlig *er* »humanister«, og at visse fortalere for de politiske ideologier eller de store verdensreligioner blot mere eller mindre ubevidst tolker deres ansuelser gennem et (ikke særlig fintmasket) humanistisk net?

10 Kristensen: »Spøger ånden fra 68 stadig?«, s. 148f.

11 Krarup i *Tidehverv*, 2000, 74. årg., s. 22.

Måske forekommer humanismen kun at være gennemsigtig og diffus, fordi det simpelthen er inden for rammerne af humanismen, at vi historisk placerer en væsentlig del af vores selvforståelse og kulturelle identitet – og er det i så fald kun en overbygning på et fælles fundament, om man ud over at være humanist i øvrigt (og mere specifikt) også er kristen, ateist, liberalist eller socialist?

Går vi lidt ud over den korte ordbogsdefinition, er der i hvert fald noget, som kunne tyde på, at dette er en forestilling, der i en eller anden forstand er vor tids, vestlige selvforståelse iboende.

Noget sådant fremhæves f.eks. i *Traktat om en forfatning for Europa*, der blev underskrevet af EU's stats- og regeringsledere den 29. oktober 2004. Uafhængigt af dokumentets videre skæbne, efter at det er blevet underkendt ved folkeafstemninger i Frankrig og Holland, er det som samtidshistorisk kilde mere end et forslag til de politiske og juridiske spilleregler i EU, idet det også repræsenterer europæisk selvforståelse på det højeste politiske niveau.

Humanismen beskrives direkte som en del af Europas fælles værdigrundlag og kædes sammen med universelle (menneske)rettigheder. Det hedder i præambelen til dette dokument, der også er kendt som *Forfatningstraktaten*, at man »har ladet sig inspirere af Europas kulturelle, religiøse og humanistiske arv, der er grundlaget for udviklingen af de universelle værdier: det enkelte menneskes ukrænkelige og umistelige rettigheder samt frihed, demokrati, lighed og retsstaten«. ¹²

I Det Europæiske Konvents udkast til præambelen, der blev forelagt Det Europæiske Råd i Thessaloniki godt et år tidligere, den 20. juni 2003, var humanismen yderligere fremhævet. Det tilsvarende afsnit betyder her, at europæerne »lidt efter lidt har udviklet de værdier, der er humanismens grundlag: lighed mellem mennesker, frihed og respekt for fornuften, som har ladet sig inspirere af Europas kulturelle, religiøse og humanistiske arv, hvis værdier som en stadig nærværende del af den europæiske kulturarv har fået tanken om menneskets centrale rolle og ukrænkelige og umistelige rettigheder samt om respekten for lov og ret til at rodfæste sig i samfundslivet ... « ¹³

Dermed trækkes i begge tilfælde på en tradition, som bliver politisk proklameret i den amerikanske uafhængighedserklæring (1776) i form af »selvindlysende« sandheder, ifølge hvilke alle mennesker fra fødslen er »skabt lige« og udstyret med visse »umistelige« rettigheder; samt i menneskerettighedserklæringen i kølvandet på den franske revolution (1789), hvori det tilsvarende fastslås, at alle mennesker har en række »naturlige, uafhængelige og hellige rettigheder«.

Dette idégrundlag inspirerer endvidere en række europæiske forfatninger i

12 *Traktat om en forfatning for Europa* (Folketinget, april 2005), s. 9.

13 Jf. www.eu-oplysningen.dk